

Dr. Primož Šterbenc

TEKMA ZA AFRIKO¹

UVOD

Sodobna Afrika je v bistveni meri rezultat evropskega kolonializma.² V obdobju evropske kolonialne nadoblasti so bile namreč vzpostavljene nekatere bistvene politične in ekonomske značilnosti afriške celine, ne nazadnje sama razdelitev na ozemeljske enote oziroma države. Afriške države so po pridobitvi neodvisnosti v drugi polovici 20. stoletja ohranjale bolj ali manj tesne odnose z državami, ki so bile nekdanj njihovi kolonialni gospodarji, kar je bilo v veliki meri rezultat njihove strukturne ekonomske odvisnosti, vzpostavljene v času kolonializma. Zahodne države (nekdanje evropske kolonialne sile – članice EU in ZDA) so vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja zaradi strukturnih vzvodov, ki so jih imele na voljo, v bistvu kot edine zunanje sile odločilno vplivale na politike afriških držav. V devetdesetih letih pa je v Afriki začela delovati nova pomembna zunanja država – Ljudska republika Kitajska (v nadaljevanju Kitajska), ki je s svojimi politikami vzpostavila nov, manj monopolen oziroma bolj pluralističen zunanji okvir za delovanje afriških držav. Zahodne države so v bistvu morale začeti upoštevati delovanje Kitajske oziroma tekmovati z azijsko silo za afriške naravne vire oziroma naklonjenost afriških držav. Kitajska v Afriki že skoraj dve desetletji deluje izjemno dinamično in hitro pridobiva vpliv. V zahodnih mnenjskih krogih se je precej uveljavila ocena, da je Kitajska novi kolonizator Afrike, ki bo zaradi svojih interesov izkoristil kontinent in preprečil nekatere nujne reforme, ki jih poskušajo uveljaviti zahodne države.

Pričujoči članek bo analiziral prihod Kitajske v Afriko, pri čemer bo med drugim preverjal tezo, da je kitajsko delovanje na celini večinoma negativno in da preprečuje zahodno generirane pozitivne reforme. Po kratki predstavitvi kolonialne dediščine bodo opredeljeni motivi in načini delovanja Kitajske ter vpliv tega delovanja na odnos afriških držav do Zahoda. Opredeljeni bodo glavni elementi razlikovanja med kitajskimi in zahodnimi politikami. Končno bodo opredeljeni negativni in pozitivni vidiki delovanja Kitajske ter odziv zahodnih držav.

KOLONIALNA DEDIŠČINA

V zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja se je dotedanji postopni prodor evropskih sil v Afriko spremenil v zelo pospešeno tekmovanje za osvojitve afriških ozemelj, tako imenovano ruvanje za (ekvatorialno, osrednjo) Afriko. Sedem evropskih sil (Velika Britanija, Francija, Portugalska, Nemčija, Italija, Španija in zasebni kolonialni podjetnik – belgijski kralj Leopold II.)³ si je do leta 1914 prisvojilo vse ozemlje Afrike in si ga večinoma brez upoštevanja zgodovinskih, etničnih in družbenih kriterijev razdelilo v obliki ozemeljskih enot z natančno določenimi mejami. S tem so evropske sile vzpostavile afriški državni sistem, ki z nekaterimi majhnimi izjemami obstaja še danes (Clapham, 1996: 30–31; Mamdani, 1996: 37; Parker in Rathbone, 2007: 93–96).

Čeprav je bilo kolonialno obdobje v bistvu precej kratko, pa je bilo z vidika poznejših »mednarodnih odnosov« Afrike in načina delovanja afriških držav odločilnega pomena. V tem času sta bila namreč trajno vzpostavljena strukturni odnos med afriškimi državami in zunanjim (v prvi vrsti zahodnim) svetom in notranja institucionalna struktura afriških držav. V času kolonialne nadoblasti se je okrepila že do tedaj obstoječa odvisnost političnih oblasti od zunanjih virov, kar je bilo še posebej pomembno na ekonomskem področju. Kolonialne sile so namreč svoje afriške posesti zavestno temeljito integrirale v globalni

¹ Dr. Primož Šterbenc je politolog in sociolog; raziskovalec na področju mednarodnih odnosov.

² Članek se nanaša na podsaharsko Afriko in zato pojem »Afrika« pomeni podsaharsko Afriko.

³ Leopold II. je med letoma 1885 in 1908 osebno posedoval »Svobodno državo Kongo« (današnja Demokratična republika Kongo), leta 1908 pa jo je izročil belgijski državi. Svojo posest si je pridobil s spretnim diplomatskim ravnanjem in izkoriščanjem nezaupanja med Veliko Britanijo in Francijo. S svojim brutalnim in rasističnim izkoriščanjem posesti je povzročil smrt pet do osem milijonov domačinov. Zanimivo je, da mu je (neformalno) posest že leta 1879 kot najemnik začel infrastrukturno pripravljati veliki raziskovalec Afrike Henry Morton Stanley (Hochschild, 1998/2002).

kapitalistični sistem, in sicer tako, da so slednje z vidika prihodkov postale tako rekoč popolnoma odvisne od izvoza primarnih produktov (kmetijski pridelki in rude oziroma surovine). Ta dediščina pomeni, da so afriške države, katerih večji del je ekonomsko monokulturen, v času po pridobitvi neodvisnosti strukturno ujete v problem odvisnosti od inherentno nestabilnega gibanja cen primarnih produktov na svetovnem trgu.⁴ S tem povezan problem je tako imenovana rentna država, saj oblastniki prihodke pridobivajo s proizvodnjo za globalni trg in ne z ustvarjanjem ugodnega notranjega gospodarskega okolja oziroma z obdavčevanjem državljanov, posledica pa je povečana korupcija. Naslednja značilnost je monopolna država, kar pomeni, da voditelji svoje države obvladujejo z uporabo virov držav. Končno je nujno poudariti, da so kolonialne sile pred izročitvijo neodvisnosti praviloma poskrbele, da je oblast prišla v roke kooperativnih domačih elit; redke države, kjer se to ni zgodilo, pa so bile soočene z nestabilnostjo (Clapham, 1996: 32, 37–40, 67–70; Mamdani, 1996). Tako ni bilo naključje, da so zahodne sile (evropske države in po novem tudi ZDA)⁵ vse do devetdesetih let tako ali drugače obvladovale afriške države.⁶

PRIHOD KITAJSKE

V drugi polovici devetdesetih let se je položaj v Afriki začel bistveno spreminjati, kajti na celino je začel naglo prodirati nov veliki akter – Kitajska. Azijska sila v zadnjih dveh desetletjih z razvejenim in izjemno dinamičnim ekonomskim delovanjem, ki je povezano s specifičnim političnim pristopom, krepi svoj položaj v Afriki. Naglo naraščajoči vpliv Kitajske je mogoče ilustrirati z nekaj podatki. V Afriki deluje približno 800 kitajskih državnih podjetij, kitajska Izvozno-uvozna banka pa je do leta 2008 financirala več kot 300 projektov v 36 afriških državah. Kitajska je postala drugi (takoj za ZDA) največji trgovinski partner Afrike, njena trgovina pa se je s 6,5 milijarde dolarjev leta 1999 povečala na 106,8 milijarde dolarjev leta 2008. Kitajska je tudi največji posamični posojilodajalec afriškim državam in največji investitor v afriško infrastrukturo. Samo leta 2008 je azijska sila podpisala sporazume o bilateralni pomoči z 48 afriškimi državami in sporazume o nudenju ugodnih posojil z 22 afriškimi državami. Peking je odnose z Afriko institucionalno vpel v tako imenovani Forum za kitajsko-afriško sodelovanje, v okviru katerega se kitajski državniki redno periodično sestajajo s pretežnim delom afriških državnikov. Prvi Forum je bil organiziran leta 2000, leto 2006, ko je Kitajska gostila 48 afriških državnikov, pa je že bilo imenovano kitajsko »leto Afrike« (Alden, 2007/2009: 14, 30; Raine, 2009: 2, 26–27, 54; Taylor, 2009: 17–18).⁷

Kitajski prihod v Afriko ima specifično ekonomsko-politično strateško ozadje. Kitajska, ki se je leta 1978 odločila za postopno spremembo svoje ekonomske paradigme oziroma za prehajanje iz komunističnega centralnoplanskega v kapitalistični tržni sistem, vseskozi generira visoke stopnje gospodarske rasti in postaja eno od najpomembnejših svetovnih gospodarstev. Za ohranitev gospodarske rasti, ki omogoča stabilnost države in legitimnost Komunistične partije Kitajske, pa mora Kitajska nujno upoštevati velike količine nafte, rud in drugih materialov. V bistvu je kitajsko zunanjo politiko začela poganjati predvsem potreba po zagotavljanju naravnih virov. Kitajsko vodstvo je v devetdesetih letih spoznalo, da so vložki preveliki, da bi država svojo potrebo po virih zadovoljevala na svetovnih trgih, ter da si ne more privoščiti, da bi vire pridobivala samo na Bližnjem vzhodu, na katerem imajo odločilni vpliv ZDA.⁸ Kitajska se je zato z velikimi zalogami trde valute, ki jih je pridobila z ogromnim obsegom izvoza, obrnila k Afriki, ki ima velike zaloge nafte in strateških rud (kobalt, platina, krom, tantalit in druge).⁹ Tako ni naključje, da je med desetimi afriškimi državami, ki so največje trgovinske partnerke Kitajske, devet proizvajalk nafte, Južna Afrika pa ima pomembne zaloge strateških kovin. Indikativno je, da je Angola leta 2006 prehitela Savdsko Arabijo in postala največji izvoznik nafte na Kitajsko.¹⁰ Kitajska želi v Afriki tudi pridobiti trge za svoje izdelke, poleg tega pa spodbuja kitajska podjetja k najemanju zemlje za kmetijstvo v Afriki, pri čemer jo spet vodi strateški razmislek (Alden,

4 Leta 1970 je bil delež primarnih produktov v izvozu Afrike 92-odstoten, tudi leta 1991 pa je ostal enak. Spremenila se je le struktura primarnih produktov: leta 1970 so še prevladovali kmetijski pridelki, leta 1991 pa so že prevladovali surovine, vključno z nafto. Leta 1987 je obstajalo 11 afriških (podsaharskih) držav, ki so več kot 75 odstotkov izvoznih prihodkov dobile le od izvoza enega produkta, nadaljnjih deset držav pa je izvažalo samo dva produkta (Clapham, 1996: 68, 70). Leta 1987 je bilo vseh afriških (podsaharskih) držav 46.

5 V petdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je pripravljala Rimska pogodba (začetek EU), je Francija vztrajala pri posebnem tretmaju za svoje nekdanje kolonije. To je vodilo k poznejši sklenitvi konvencij Yaoundé, Lomé in Cotonou med EU in skupino afriških, karibskih in pacifiških držav (van Dijk, 2009a: 101). EU je s temi konvencijami trgovino afriških držav vezala na Evropo (Harrison, 2010: 12).

6 Zaradi svoje ekonomske in družbene strukture afriške države tudi v času hladne vojne niso mogle zares izbirati med kapitalističnimi in socialističnimi strategijami razvoja. Izjema je bila Etiopija, ki pa nikoli ni bila kolonizirana (Clapham, 1996: 55).

7 V Afriki dela ali živi od 750.000 do en milijon Kitajcev. Podatki o kitajskem naseljevanju so sicer zelo različni (Raine, 2009: 26; van Dijk, 2009b: 202).

8 Mnogi kitajski vojaški strategji so ameriško okupacijo Iraka in grožnje z napadom na Iran ocenjevali (ocenjujejo) kot del ambicije ZDA, da bi monopolizirale naftno preiskrbo iz regije (Taylor, 2009: 41).

9 Kitajska je največja svetovna porabnica aluminija in železove rude, porabi pa tudi tretjino vsega bakrovega koncentrata, dostopnega na svetovnem trgu. Je največja svetovna uvoznica tropskega lesa. Iz Afrike uvozi 80 odstotkov svojega uvoza kobalta in 40 odstotkov svojega uvoza mangana (Raine, 2009: 37–38).

10 Kitajska je leta 1996 najprej začela investirati v naftno industrijo Sudana. Iz Afrike dobi 33 odstotkov svoje uvožene nafte (predvsem iz Angole, Sudana, Nigerije, Ekvatorialne Gvineje in Republike Kongo), v petih do desetih letih pa želi ta delež povečati na 40 odstotkov. Še vedno pa največje nafte (40 odstotkov) uvozi z Bližnjega vzhoda (Alden, 2007/2009: 12; Broadman, 2008: 97; Raine, 2009: 53; Taylor, 2009: 41).

2007/2009: 11–13; Broadman, 2008: 97; de Beule in Van den Bulcke, 2009; Raine, 2009: 35–41; Taylor, 2009: 37–60).¹¹

Kitajska v Afriko prodira tudi z geopolitičnimi cilji, kajti na svojo stran želi pridobiti velik diplomatski blok afriških držav. Tako si je v dveh desetletjih na celini zagotovila premočno zmago v tekmi s Tajvanom za diplomatsko priznanje ene od obeh kitajskih državnih entitet. S povezovanjem z Afriko si obeta lažjo obrambo pred ameriškimi težnjami doseči trajno globalno hegemonijo. Poleg tega s povezovanjem z afriškimi državami v OZN lažje nevtralizira ameriške kritike na račun svojih kršitev človekovih pravic in uveljavlja cilj blokiranja izvolitve Japonske za stalno članico Varnostnega sveta OZN (Alden, 2007/2009: 20–22; Raine, 2009: 46–47, 49–50).

RAZLOGI ZA USPEH KITAJSKE

Obstajajo trije glavni razlogi za uspeh Kitajske v Afriki. Prvi je kitajska zavestna uporaba protikolonialnega diskurza oziroma izkoriščanje izjemno negativnega zgodovinskega spomina Afričanov. Kitajski politiki tako izpostavljajo različnost kitajskega in zahodnega pristopa do celine v preteklosti, pri čemer redno omenjajo, da je kitajska država že v času dinastije Ming v 15. stoletju prek pomorščaka Ženg Heja prišla na vzhodno obalo Afrike, pri čemer naj bi v nasprotju z Evropejci prinesla mir in civilizacijo, ne pa zavojevanje in ponižanje s suženjstvom. Poleg tega se izpostavlja, da je bila tudi Kitajska v 19. stoletju žrtev evropskega imperializma in da je v drugi polovici 20. stoletja afriškim državam pomagala pri njihovem boju proti kolonializmu. V sodobnosti pa se Kitajska v mednarodnih forumih predstavlja kot voditelj svetovnega »Juga« v boju proti izkoriščanju svetovnega »Severa«. Zaveznitvo med Kitajsko kot največjo državo v razvoju in Afriko kot celino z največjim številom držav v razvoju naj bi bilo naravno (Alden, 2007/2009: 16–19; Raine, 2009: 13–20; Taylor, 2009: 15–16).

Drugi razlog za uspeh kitajskih multinacionalk v boju z zahodnimi in drugimi pri tekmovanju za pridobivanje poslov v Afriki je v tem, da za kitajskimi podjetji stoji izjemno bogata kitajska država.¹² Kitajske multinacionalke na mednarodnih razpisih tako skoraj praviloma poleg svoje profesionalne konkurenčnosti ponudijo tudi zajetna posojila in infrastrukturalna darila, kar prepriča afriške države. Nazoren primer je Angola, kjer je Kitajsko nacionalno naftno podjetje tako rekoč pred nosom speljalo velik naftni posel indijski državni naftni korporaciji, potem ko je Kitajska poleg opravljenega dela Luandi ponudila tudi dve milijardi dolarjev vredno posojilo in izdatna vlaganja v angolsko infrastrukturo, s tem pa je nekdanji portugalski koloniji omogočila, da se je izognila pogojem, ki jih je za dodelitev posojila postavljal Mednarodni denarni sklad (Alden, 2007/2009: 44; Broadman, 2008: 98–99; Kragelund in van Dijk, 2009: 90–91; Taylor, 2009: 20–21).

Morda najpomembnejši razlog za prodor Kitajske v Afriko pa je strukturno-ideološki. Kitajski uspeh je namreč v bistveni meri posledica tega, da se je zahodni razvojni model, ki je bil Afriki vsiljen več kot dve desetletji, izkazal za neuspešnega. Zahod je namreč prek mednarodnih finančnih institucij (Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad) ter bilateralno v afriških državah od začetka osemdesetih do konca devetdesetih let sistematično in splošno uveljavljal neoliberalno družbenoekonomsko paradigmo, in sicer s strogim pogojevanjem dodeljevanja posojil z ukrepi v smeri nastajanja »tržnih ekonomij«. ¹³ Pri tem je bila vseskozi na udaru afriška država, katere vloga naj bi bila izrazito škodljiva. V Afriki sta bili uveljavljani dve različici neoliberalnega modela (»Programi strukturnega prilaganja« v osemdesetih letih in »Strategije za zmanjševanje revščine« v devetdesetih letih), vsebovali pa sta zahteve po devalvaciji nacionalnih valut, zmanjševanju javnih izdatkov, odpravljanju subvencij, privatizaciji državnih podjetij ter preoblikovanju javnih uprav in celotnih družb. Vendar pa neoliberalna paradigma ni prinesla razvojnega preboja, temveč poslabšanje tako rekoč vseh družbenoekonomskih kazalnikov: povprečni dohodek Afričana se je zmanjšal, gospodarska rast je bila kratkotrajna in pičila, število revnih se je podvojilo, zunanji dolg pa se je dramatično povečal (Harrison, 2010).

11 Kitajski politiki in strokovnjaki poudarjajo, da ima Kitajska več kot 20 odstotkov svetovnega prebivalstva in 40 odstotkov vseh svetovnih kmetov ter samo sedem do devet odstotkov svetovne obdelovalne zemlje. Svoje ranljivosti glede preskrbe s hrano se je država še bolj začela zavedati v letih 2007–2008, ko so se na svetovnem trgu zelo zvišale cene hrane. Z najemanjem zemlje v Afriki želi zmanjšati svojo odvisnost od svetovnega trga s hrano (Raine, 2009: 41; van Dijk, 2009c: 166).

12 Delovanji Kitajske in Indije v Afriki se bistveno razlikujeta v tem, da so kitajska podjetja praviloma državna, indijska pa zasebna ali mešana. Kitajska podjetja so praviloma tudi bistveno manj vpeta v afriško okolje kot indijska, kar je v znatni meri posledica tega, da v vzhodni Afriki obstaja velika indijska diaspora (Broadman, 2008: 98–99).

13 Afrika je bila eno od prvih svetovnih območij, kjer je bil sistematično uveljavljan neoliberalni družbeni inženiring oziroma cilj radikalnega preoblikovanja družbe. To je bilo mogoče zaradi strukturne ekonomske ranljivosti afriških držav, ki se je nazorno pokazala po nastanku recesije na Zahodu, ki jo je povzročila naftna kriza leta 1973. Afrika je bila v letih 1979–1981, ko se je uveljavil neoliberalizem, tudi *edino* svetovno območje, kjer je bil za celoten kontinent predpisan enak recept: odpravljanje vloge države in uveljavljanje trga (Harrison, 2010: 6–8, 18, 87–89).

Kitajska je afriškim državam ponudila (vsaj do neke mere) alternativni razvojni model, vendar pa tega ni storila zavestno. Azijska sila tudi sama vse od leta 1978 v pomembni meri sprejema elemente neoliberalnega družbenoekonomskega modela z bistveno vlogo trga in privatizacije ter se s sledenjem imperativoma gospodarske rasti in ustvarjanja dobička oddaljuje od svojih nekdanjih maoističnih vrednot egalitarnosti in redistribucije. Vendarle pa je Kitajska v svojem družbenoekonomskem pristopu ohranila bistveno vlogo države, tako da se je zanj uveljavila oznaka »neoliberalizem s kitajskimi značilnostmi«. Kitajski pristop se torej v enem pomembnem segmentu razlikuje od tipičnega (izvirnega) anglosaškega neoliberalnega pristopa, ki temelji na »trojčku« deregulacija-liberalizacija-privatizacija in ki je zaradi domnevne panacejske vrednosti dobil oznako »washingtonski konsenz« (Harvey, 2005: 120–151; Klein, 2007/2008: 185–187; Steger in Roy, 2010: 14, 19–20, 83–90).

Zahod je več kot dvajset let izkoriščal strukturno šibkost afriških držav in dejstvo, da zahodni neoliberalni model po slabitvi in razpadu Sovjetske zveze v globalnem okviru ni imel nobene alternative, tako pa je lahko nenehno spodkopaval družbenoekonomsko vlogo tamkajšnje države. Vendar pa se je vsiljeni model izkazal za neuspešnega in mnoge afriške države so želele alternativo.¹⁴ Dobile so jo v obliki kitajskega modela, ki v nasprotju s tržnim fundamentalizmom in zahtevo po privatizaciji v »washingtonskem konsenzu« predvideva pomembno vlogo države ter uporabo javnega denarja in varovanje javne lastnine. Zaradi privlačnosti kitajskega modela za afriške države je zahodni model zašel v velike težave, na Zahodu pa se je uveljavila razlaga, ki govori o trku »washingtonskega konsenza« in »pekinškega konsenza«.¹⁵ Z izbruhom svetovne gospodarske krize leta 2008 se je legitimnost »washingtonskega konsenza« v Afriki še dodatno zmanjšala, poleg tega pa zahodne države in mednarodne finančne institucije nimajo več na razpolago takšnega obsega sredstev, s katerimi bi lahko uveljavljale neoliberalne reforme v Afriki (Alden, 2007/2009: 105; Altman, 2008: 3, 11–12; Leonard, 2008: 120–123; Chaponnière, 2009: 75–76; van Dijk, 2009b: 203, 207; Harrison, 2010: 146–147).

Zahod Kitajski očita, da s svojim pristopom, ki ne vsebuje pogojevanja pomoči (na primer pri dajanju posojil) spodkopava zahodno prizadevanje za uresničevanje reform v Afriki. Zahodne države in zahodno obvladovane mednarodne finančne institucije so namreč v devetdesetih letih v okviru neoliberalnega programa »Strategije za zmanjšanje revščine« svoje dajanje posojil Afriki začele pogojevati z izvajanjem ukrepov za doseganje »dobrega vladanja«, takšen pristop pa ohranjajo vse do danes. Afriške države so morale (morajo) za pridobitev zahodnega posojila izvajati ukrepe v smeri tipičnih elementov liberalnega političnega pristopa: transparentnost, odgovornost, participacija, dobro delovanje sodnih institucij, boj s korupcijo.

Uveljavljanje teh ukrepov pri delovanju oblastnikov in vseh javnih uslužbencev je po eni strani vsekakor pozitivno glede na visoko stopnjo korupcije, ki je v Afriki prisotna v okviru »rentne države«. Vendar pa vpogled v zastavljene cilje pokaže, da stvari nikakor niso enoznačne. Zahodne države namreč te ukrepe razumejo v specifičnem smislu, ki je povezan z liberalno državo. »Participacija« je večinoma orodje, s katerim naj bi se dosegalo sodelovanje prejemnikov (Afričanov) pri izvajanju vnaprej določenih programov. »Transparentnost« pomeni transformiranje finančnih, informacijskih in upravljalnih sistemov tako, da bi jih bilo mogoče brez težav rutinsko nadzorovati in spremljati izdatke. »Odgovornost« pa pomeni javne uslužbenke, ki z namenom povečevanja svojih plač učinkovito zagotavljajo dobrine in storitve za svoje stranke (kliente) – afriške posameznike, ki hočejo za svoj denar dobiti ustrezno vrednost zase. Vsi ti ukrepi so zasnovani z namenom doseganja (neo)liberalnega idealnega individualističnega tipa družbe, v katerem vsak posameznik deluje izključno v smeri povečevanja svoje lastne koristi. V takšnih družbah, radikalno preoblikovanih z neoliberalnim inženiringom, niso več prisotne vrednote vzajemnosti in socialne solidarnosti. Poleg tega je v okviru privatizacij, ki so jih od afriških držav zahtevale mednarodne finančne institucije, prišlo do splošnega pojava velike korupcije (Harrison, 2010: 66–67, 104–105, 112–114, 119–120, 139–142).¹⁶

Velik problem za Afriko je, da oba modela, zahodni in kitajski, ustvarjata ogromne socialne razlike. Južna Afrika, ki velja za edino afriško državo z razvito ekonomijo in delujočo

14 V neoliberalno strukturiranem globalnem sistemu dolgovi in trgovinske strukture (še bolj) sistematično delujejo v škodo šibkih držav, ki so odvisne od izvoza primarnih produktov. V obdobju 1992–1998 so visoko zadolžene revne države v Svetovno banko prelele 5,8 milijarde dolarjev več denarja, kot so ga dobile v obliki novih posojil in kreditov (Harrison, 2010: 92).

15 Nigerijski novinar na primer poudarja, da Kitajska v nasprotju z Mednarodnim denarnim skladom in Svetovno banko ne ponuja prevelike doze deregulacije, zmanjševanja javnih izdatkov, privatizacije vsega pod soncem in odpravljanja javnih dobrin. Poleg tega naj ne bi pojma subvencija spremenila v psovko (Leonard, 2008: 122).

16 Polanyi (1957/2008) razlaga, da je bila civilizacija 19. stoletja civilizacija samoregulacijskega trga in da je takšen sistem vodil v razjedanje človeške in naravne substance družbe ter ogrožal številne družbene razrede, tako pa pripeljal do dviga destruktivnih nacionalizmov. Samoregulacijski trg je bil zasnovan na podmeni, da posamezniki delujejo z motivom maksimiranja svojega denarnega dobička.

demokracijo ter za primer uveljavljenega »washingtonskega konsenza« (Alden, 2007/2009: 70; van Dijk, 2009b: 206), je hkrati država z največjo socialno neenakostjo na svetu (Klein, 2007/2008: 198).¹⁷ Na Kitajskem pa se je z družbenoekonomsko reformo v samo dveh desetletjih dramatično povečala stopnja socialne neenakosti (merjeno z Ginijevim koeficientom: iz 0,28 sredi osemdesetih let na 0,40 leta 2005, s čimer je Kitajska prehitela celo ZDA z 0,38 leta 2005), tako da je država postala ena od najbolj neenakih na svetu (Harvey, 2005: 142–144; The Economist, 2011a: 8).

NEGATIVNI IN POZITIVNI VIDIKI DELOVANJA KITAJSKJE

Vidiki delovanja Kitajske v Afriki nikakor niso enoznačni, temveč so izrazito ambivalentni, negativni in pozitivni. Med negativnimi je najprej nujno omeniti strukturno problematičnost, saj se v trgovini Kitajske z Afriko reproducira tradicionalna vloga celine v politični ekonomiji neokolonializma: afriške države Kitajski dobavljajo surovine, iz Kitajske pa uvažajo industrijske izdelke. Kitajska s svojim velikim povpraševanjem po surovinah sicer pomembno zvišuje cene surovin na svetovnih trgih, s tem pa povečuje dohodke afriških držav in jim omogoča večjo gospodarsko rast. Toda hkrati zavira večjo proizvodnjo z dodano vrednostjo v Afriki, s čimer prispeva k ohranjanju in utrjevanju strukturne šibkosti afriških držav (Alden, 2007/2009: 86–87, 112; van Dijk, 2009c: 172; Taylor, 2009: 75).¹⁸

Drugič, Kitajska z ogromnim izvozom svojih cenjenih izdelkov v Afriko (v prvi vrsti na področju tekstila in oblačilne industrije) resno ogroža domače proizvajalce oziroma povzroča propadanje afriških podjetij. Značilen je primer Nigerije, kjer je zaradi kitajskega izvoza propadlo več kot 80 odstotkov domačih tekstilnih tovarn, delo pa izgubilo 250.000 ljudi.¹⁹ Podoben pritisk čutijo podjetja v Keniji, Južni Afriki, Lesotu in na Mauriciju. Afriški izvozniki tekstila se morajo tudi na tretjih trgih (ZDA) vse bolj boriti s kitajskimi izvozniki (Alden, 2007/2009: 48–49, 79–81; van Dijk, 2009b: 212).

Tretjič, kitajska podjetja zmanjšujejo možnosti za zaposlovanje domačih delavcev, ker zelo pogosto delovno silo pripeljejo s Kitajske. Pri tem argumentirajo, da lahko tako najbolj učinkovito opravijo pogodbene posle (že pregovorno velika delavnost kitajskih delavcev, odsotnost nesporazumov zaradi kulturnih razlik). Dodaten problem je, da delavci kitajskih državnih podjetij pogosto ostanejo v Afriki. Res pa je, da so ocene o (ne)zaposlovanju domačinov precej različne oziroma da kitajske prakse niso enoznačne.²⁰ Kitajskim podjetjem afriška civilna družba in sindikati tudi pogosto očitajo, da ne spoštujejo standardov glede zaščite delovne sile in da povečujejo koruptivno ravnanje. Kitajska ta problem priznava in želi zavarovati svoj položaj v Afriki, posledično pa kitajske korporacije delujejo vse bolj odgovorno oziroma v skladu z domačimi predpisi in mednarodnimi standardi (Alden, 2007/2009: 83–85, 90, 121; Chaponnière, 2009: 72; van Dijk, 2009b: 212).

Četrto, Kitajska zaradi svoje politike »nobenih pogojevanj« sodeluje tudi z režimi, ki brutalno ravna s svojim prebivalstvom. Najbolj razvpit je primer Sudana, kjer Peking sodeluje z režimom Omarja al Baširja, ki z represijo in zločini nastopa proti prebivalstvom pokrajine Darfur in Nubskih gora. Je pa Kitajska zaradi pritiskov mednarodne skupnosti nekoliko odstopila od svojega pristopa »nevmešavanja v notranje zadeve« in posredovala pri sudanskih oblastnikih za privolitev v prihod mirovnih enot OZN v Darfur (van Dijk, 2009d).

Petič, kitajska praksa najemanja afriške obdelovalne zemlje je po vsej verjetnosti za afriške države škodljiva. Kot je bilo ugotovljeno na konferenci v organizaciji Inštituta za razvojne študije Univerze v Sussexu, tuji najemi zemlje domačinom navadno ne prinesejo nobene od koristi, ki so navedene ob sklepanju pogodb (delovna mesta, nova tehnologija, boljše infrastruktura, dodatni davčni prihodki), temveč slednji zaradi skorumpiranih domačih politikov in uradnikov pogosto izgubijo zemljo, ki so jo obdelovali na podlagi tradicionalnih pravic do uporabe (The Economist, 2011b: 57–58).²¹ Namesto da bi Kitajska omogočila večji izvoz afriških kmetijskih pridelkov na svoj trg, najema zemljo v Afriki in hoče proizvodnjo hrane vzeti v svoje roke (van Dijk, 2009b: 209).

17 Takšen položaj prinaša tudi celo vrsto družbenih problemov, ki jih predvideva sociologija. V Južni Afriki skoraj tretjina prebivalstva v patološko veliki meri uživa alkohol, posledično pa je tudi veliko mrtvih v prometu. Obstaja tudi visoka stopnja umorov, posilstev in okuženosti z virusom HIV (The Economist, 2012: 31).

18 Kitajska se vse bolj zaveda problematičnosti takšne strukture trgovine. Zato je na kitajsko-afriškem vrhu novembra 2006 napovedala, da bo problem odpravljala s povečevanjem možnosti dostopa afriških izvoznih izdelkov na kitajski trg (Alden, 2007/2009: 121–122).

19 Vendar pa Taylor (2009: 73–74) argumentira, da se je nigerijska tekstilna industrija znašla v težavah tudi zaradi slabosti v nigerijskih storitvenih sektorjih (kronična neučinkovitost, slabo upravljanje in korupcija).

20 Raziskava na Univerzi v Stellenboschu (2006) je preučila delovanje kitajskih gradbenih in infrastrukturnih podjetij v štirih afriških državah in ugotovila, da kitajska podjetja v velikem obsegu (85–90 odstotkov) zaposlujejo domačo delovno silo (Chaponnière, 2009: 72).

21 Na konferenci so preučili več kot 100 primerov najema zemlje. Skupaj je bilo v svetu najetih okoli 80 milijonov hektarjev zemlje, od tega 50 milijonov v Afriki. Daleč največji najemnik je Kitajska (The Economist, 2011b: 58).

In končno, afriške okoljevarstvene skupine ugotavljajo, da ima kitajsko delovanje lahko škodljive posledice za lokalno okolje. Gre na primer za čezmerno izsekavanje gozdov (Liberija, Gabon, Ekvatorialna Gvineja, Kamerun in Mozambik) in financiranje velikih infrastrukturnih projektov (jezovi), ki povzročajo razselitve lokalnega prebivalstva in škodujejo okolju (na primer jez Merowe v Sudanu) (Alden, 2007/2009: 87–88).²²

Med pozitivnimi vidiki kitajskega delovanja v Afriki je najprej treba izpostaviti, da je Kitajska zahodnemu svetu pokazala, da je trgovina boljši način za stabilen afriški razvoj kot pa pomoč. Kitajska je s svojim razvojnim modelom kljub ustvarjanju ogromnih socialnih razlik iz revščine potegnila več kot 600 milijonov Kitajcev, medtem ko je zahodni ortodoksno neoliberalni pristop povzročil podvojitev števila revnih v Afriki (iz 200 na 380 milijonov) (Raine, 2009: 54, 198, 245; Harrison, 2010: 39).

Drugič, Kitajska se je v Afriki osredotočila na problem, ki pomeni verjetno največjo oviro hitrejšemu afriškemu razvoju: izgradnjo infrastrukture. Zahodni svet je namreč v več kot dveh desetletjih vsiljevanja neoliberalnega modela povsem zanemaril in tudi povzročil problem slabe infrastrukture. V skladu z neoliberalno ideologijo afriške države niso smele vlagati v infrastrukturne projekte, zahodni donatorji in zasebni investitorji pa tega tudi niso delali. Posledica je, da ima samo četrtnina prebivalstva podsaharske Afrike dostop do elektrike, ceste, železnice in pristanišča pa so v izjemno slabem stanju, kar povzroča visoke transportne stroške ter zavira razvoj afriške notranje in mednarodne trgovine. Kitajska je samo leta 2006 v afriško infrastrukturo (ceste, železnice, elektrarne) vložila sedem milijard dolarjev, leto pozneje pa 4,5 milijarde dolarjev. Pomembno je, da je azijska sila s svojim ravnanjem spodbudila in celo prisilila EU in ZDA, da sta tudi sami začeli vlagati v afriško infrastrukturo, potem ko sta bili pred kitajskim prihodom v Afriko dve desetletji za to tako rekoč povsem nezainteresirani (Chaponnière, 2009: 68; Raine, 2009: 198–199).

Tretjič, Kitajska svojo pomoč Afriki daje veliko hitreje in bolj fleksibilno kot zahodne države, ki pomoč pogojujejo z dolgoročnim doseganjem ciljev. Tako omogoča razrešitev marsikaterega takojšnjega problema Afričanov. Pokazala je, da politika »nobenih pogojevanj« nikakor ne ustreza samo diktatorjem. Tako ni naključje, da je senegalski predsednik Wade na evropsko-afriškem vrhu decembra 2007 poudaril, da v Afriki Evropa tekmuje s Kitajsko in da je slednja zelo privlačen partner, tudi zaradi tega, ker omogoča veliko hitrejše uresničevanje projektov (Raine, 2009: 200; van Dijk, 2009a: 106).

Četrtyč, Kitajska je s svojim pragmatično motiviranim izpostavljanjem skupne identitete »globalnega Juga« nasproti bolj razvitemu »Severu« spodbudila Zahod k večjemu osredotočanju na izpolnjevanje danih zavez do Afrike. S svojim diskurzom (poudarjanje »enakopravnega partnerstva«) je tudi prisilila zahodne akterje, da so začeli opuščati svoj tipično aroganten in pokroviteljski nastop do Afričanov in nastopati bolj ponižno.²³ Francoski predsednik Sarkozy je tako ob obisku v Južni Afriki marca 2008 posnemal Kitajsko, ko je govoril o naukih, ki jih je dobil od Afrike (Raine, 2009: 200–201; Taylor, 2009: 24).

In morda najpomembnejše, Kitajska je s svojim prihodom v Afriko Afričanom omogočila, da so dobili možnost odločanja med alternativami oziroma da so lahko izstopili iz položaja, v katerem so bili preprosto prisiljeni sprejemati zahodne diktate. Imajo na primer možnost izbire med »pekinškim konsenzom« in »washingtonskim konsenzom«. Zavedajo se, da več pomembnih akterjev tekmuje za njihovo naklonjenost, in to morda prvič v svoji novejši zgodovini lahko izkoristijo. Seveda pa gre samo za relativno prednost, saj problem afriške strukturne ekonomske šibkosti ostaja ne glede na to, ali sodelujejo z Zahodom ali Kitajsko.

NOVO »RUVANJE ZA AFRIKO«

V Afriki se danes dogaja novo »ruvanje za afriške vire« (Alden, 2007/2009: 93; Raine, 2009: 221). Zahodne države (ZDA in članice EU) se zavedajo, da so v Kitajski dobili močnega tekmeca za pridobivanje virov in ideološkega vpliva na celini, na kateri so imeli dolgo časa monopolni položaj. Zaradi tega kažejo določeno živčnost in nezaupanje do azijske sile, krepijo pa se tudi njihove kritike na račun delovanja slednje. Začeli so bolj skrbeti za

²² Kljub temu da vse navedeno Kitajski očitajo zahodni akterji, pa se je treba zavedati, da slednji nikakor niso imuni na tovrstne negativnosti. Zahodna podjetja v Afriki večkrat ne delujejo v skladu z delovnimi in okoljskimi standardi (na primer Shell v Nigeriji) in tudi poslujejo s problematičnimi režimi (ameriška podjetja v Zimbabveju).

²³ V času kolonializma so evropski kolonialni gospodarji Afričane praviloma obravnavali rasistično, kot »otroke, ki nikoli ne morejo odrasti, otroško raso« (Mamdani, 1996: 4).

lastne surovinske interese,²⁴ hkrati pa jih razburja, da kitajska podjetja pogosto odvezemajo posle zahodnim.²⁵

Ni jasno, ali bodo na Zahodu prevladale bolj konfrontacijske ali bolj kooperativne razlage glede ustreznega odziva na kitajski izziv. Nekatere ameriške raziskovalne ustanove (Heritage Foundation) se zavzemajo za bolj oster, druge (Council on Foreign Relations) pa za bolj kooperativen odziv. ZDA pristopajo k nekaterim ukrepom (ustanovitev vojaškega poveljstva za Afriko – AFRICOM leta 2008), ki bi jih bilo mogoče razumeti kot sredstvo za zavarovanje ameriških interesov na celini. Vendar pa je treba ob tem poudariti, da Kitajska s svojim delovanjem v Afriki noče omejiti dostopa Zahoda do virov in zmanjšati zahodnega vpliva ali spremeniti globalnega reda.²⁶ Napetosti in zaostrovanje bi bilo mogoče preprečiti s transparentnostjo delovanja in sodelovanjem v multilateralnih telesih (Alden, 2007/2009: 106–107; Raine, 2009: 205, 222–223). Kljub vsemu temu pa se ni mogoče izogniti vtisu, da zahodno-kitajske napetosti naraščajo in da so imele vlogo tudi pri Natovem vojaškem posredovanju v Libiji.²⁷

SKLEP

Kitajsko delovanje v Afriki, kljub temu da si azijska sila predvsem zagotavlja surovinske vire in diplomatski vpliv, za celino večinoma ni negativno, temveč ob negativnih vsebuje tudi pomembne pozitivne vidike. Ni ga mogoče ustrezno razumeti brez upoštevanja položaja, kakršen je obstajal pred kitajskim prihodom in je vseboval monopolni vpliv in pritisk Zahoda na afriške države. Kitajska je Afriki ponudila vsaj do neke mere alternativni razvojni model. Zahodnega neoliberalnega koncepta reform ni mogoče obravnavati kot (samo) pozitivnega, ker se je v zadnjih dveh desetletjih v večjem delu izkazal za škodljivega. Zahod v Kitajski vidi nevarnega tekmeča in zato napetost med akterjema narašča.

LITERATURA

- Alden, Chris (2007/2009): *China in Africa*. London in New York: Zed Books; Cape Town: David Philip; in association with the International African Institute, the Royal African Society and the Social Science Research Council.
- Altman, Roger C. (2009): *The Great Crash, 2008: A Geopolitical Setback for the West*. V: *Foreign Affairs*. Letnik LXXXVIII/1, str. 2–14.
- Broadman, Harry G. (2008): *China and India Go to Africa*. V: *Foreign Affairs*. Letnik LXXXVII/2, str. 95–109.
- Chaponnière, Jean-Raphaël (2009): *Chinese Aid to Africa, origins, forms and issues*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 55–82.
- Clapham, Christopher (1996): *Africa and the international system: The politics of state survival*. Cambridge, New York in Melbourne: Cambridge University Press.
- De Beulle, Filip in Daniël Van den Bulcke (2009): *China's opening up, from Shenzhen to Sudan*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 31–52.
- Dijk, Meine Pieter van (2009a): *Competing trade policies with respect to Africa*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 101–113.
- Dijk, Meine Pieter van (2009b): *Conclusions from China's activities in Africa*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 199–220.
- Dijk, Meine Pieter van (2009c): *The impact of the Chinese in other African countries and sectors*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 157–174.
- Dijk, Meine Pieter van (2009d): *The political impact of the Chinese in Sudan*. V: *Meine Pieter van Dijk* (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 141–156.
- Foot, Rosemary (2006): *Chinese strategies in a US-hegemonic global order: accomodating and hedging*. V: *International Affairs*. Letnik LXXXII/1, str. 77–94.
- Harrison, Graham (2010): *Neoliberal Africa: The impact of global social engineering*. London in New York: Zed Books.
- Harvey, David (2005): *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Hochschild, Adam (1998/2002): *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*. London, Basingstoke in Oxford: Pan Books.
- Klein, Naomi (2007/2008): *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London etc.: Penguin Group.
- 24 Daleč največji del (80 odstotkov) ameriškega uvoza iz Afrike tvori nafta; Nigerija je četrti največji oskrbovalec ZDA z nafto. Ker ZDA želijo zmanjšati svojo odvisnost od bližnjevzhodne nafte, je Afrika zanje vse bolj pomembna. Evropska komisija je leta 2008 predlagala razvoj »surovinske diplomacije« z Afriko, Kitajsko in Rusijo (Raine, 2009: 202, 207).
- 25 Francoski Elf (danes Total) je na primer izgubil tekmo s kitajskim Sinopecom v Angoli leta 2005; francosko-brazilski konzorcij za izkop železove rude je leta 2006 izgubil tekmo s kitajskim CEMEC-om v Gabonu (Alden, 2007/2009: 109).
- 26 Kitajske politične in intelektualne elite so se je sprizajzile s tem, da so ZDA edina supersila oziroma da bo svet še dolgo unipolaren. Kitajska tudi nima namena vojaško tekmovati z ZDA, ker se ji zdi vojaška moč slednje preprosto prevelika. Kitajsko vodstvo vse od leta 1979 sledi glavnemu cilju doseganja celovite nacionalne moči, bistveni pogoj za njegovo uresničitev pa vidi v mirnem regionalnem in globalnem okolju. Zaradi vse večjega strahu kitajskih sosed vseskozi poudarja, da bo kitajski dvig miroljuben in koristen za vse, v skladu s tem pa sistematično vodi kooperativno politiko v Jugovzhodni Aziji in širše. Zaradi tega praviloma išče skupne interese z ZDA oziroma se slednjim prilagaja (na primer v Svetovni trgovinski organizaciji in celo ob ameriškem napadu na Irak leta 2003). Vendar pa Kitajska hkrati skrbi za krepitev svoje regionalne in globalne navzočnosti, tudi če so njeni interesi kdaj v nasprotju z ameriški. Želi si zagotoviti surovinsko oskrbo in zavarovati svojo prihodnost (Foot, 2006).
- 27 Kitajska je z režimom Moamerja al Gadafija sklenila pogodbe v vrednosti 18 milijard dolarjev. Azijska sila je tako rekoč do konca sodelovala z Gadafijem – junija 2011 je libijski zunanji minister obiskal Peking, Gadafijevi predstavniki pa so julija 2011 kitajsko prestolnico obiskali z namenom nakupa orožja. Kitajska se po padcu Gadafija boji, da jo bodo nove libijske oblasti diskriminirale pri sklepanju (predvsem naftnih) poslov (The Economist, 2011c: 51–52). Velika Britanija in ZDA sta imeli sicer zelo dobre odnose z monarhično Libijo kralja Idrisa. Slednjemu sta z usklajeno diplomatsko dejavnostjo tudi omogočili, da je prevzel oblast v (formalno) neodvisni Libiji (Louis, 1984: 265–306).

- Kragelund, Peter in Meine Pieter van Dijk (2009): China's investments in Africa. V: Meine Pieter van Dijk (ur.): *The New Presence of China in Africa*. Amsterdam University Press, str. 83–100.
- Leonard, Mark (2008): *What Does China Think?* London: Fourth Estate.
- Louis, Wm. Roger (1984): *The British Empire in the Middle East 1945–1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Mamdani, Mahmood (1996): *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*. Princeton, New Jersey in Chichester, West Sussex: Princeton University Press.
- Parker, John in Richard Rathbone (2007): *African History: A Very Short Introduction*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Polanyi, Karl (1957/2008): *Velika preobrazba: Politični in ekonomski viri našega časa*. Ljubljana: *cf.
- Raine, Sarah (2009): *China's African Challenges*. Oxon in London: Routledge for The International Institute for Strategic Studies.
- Steger, Manfred B. in Ravi K. Roy (2010): *Neoliberalism: A Very Short Introduction*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Taylor, Ian (2009): *China's New Role in Africa*. Boulder, Colorado; London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- The Economist (2011a): *The few: A special report on global leaders*. January 22nd–28th, str. 3–20.
- The Economist (2011b): *When others are grabbing your land*. May 7th–13th, str. 57–58.
- The Economist (2011c): *The Libyan dilemma*. September 10th–16th, str. 51–52.
- The Economist (2012) *Don't touch a drop*. January 7th–13th, str. 31.

POVZETEK

Zahod je zaradi kolonialne dediščine lahko več desetletij odločilno vplival na politike afriških držav. Tako je Afriki od začetka osemdesetih let vsiljeval škodljiv neoliberalni družbenoekonomski model. V devetdesetih letih pa je v Afriki pomembno začela delovati Kitajska, ki na celini predvsem pridobiva surovinske vire za zagotovitev svoje hitre gospodarske rasti. Kitajska je razbila monopolni vpliv Zahoda in afriškim državam prinesla vsaj do neke mere alternativni razvojni model, zaradi česar ima v Afriki vse večji vpliv. Kitajsko delovanje ni enoznačno, saj ima pozitivne in negativne posledice za celino. Narašča pa negativen odnos zahodnih držav do Kitajske, ker v slednji vidijo nevarnega tekmeča.
